

УДК 636.022(091)(477)

РИЖУК

Сергій Миколайович,

д-р. с.-г. наук, старш. наук. співроб.,
заслужений працівник сіл. госп-ва
України, член-кореспондент УААН,
народний депутат України
(м. Київ)

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ПЛЕМІННОЇ СПРАВИ У ТВАРИННИЦТВІ УКРАЇНИ

Наводиться історико-науковий аналіз розвитку та організації племінної справи у тваринництві України від найдавніших часів до ХХ ст.

Приводиться науко-исторический анализ развития и организации племенного дела в животноводстве Украины от древнейших времен до ХХ ст.

Scientific-historical analysis of the development and organization of pedigree deed in Ukrainian cattle-breeding is examined.

Вагоме значення в аграрній науці має історія розвитку тваринництва. Одним з основних напрямів ефективності галузі є розвиток племінної справи.

У перші роки після Жовтневої революції уряд звернув належну увагу на якісне поліпшення худоби та організацію племінної роботи. У 1919 р. було видано декрет по племінній справі, підписаний В.І. Леніним, який мав велике значення для справи охорони племінних тварин і організації племінних господарств [1].

Перша Всеукраїнська зоотехнічна нарада, що відбулася в 1921 році, винесла рішення про необхідність організувати племінну справу з великою рогатою худобою на місцевих породах і породних групах, створених внаслідок схрещування місцевої худоби з заводськими породами [2].

Племінна справа в дореволюційний час знаходилась у приватних і казенних господарствах. Дослідження з розведення племінного матеріалу проводились в основному з різними іноземними породами, які майже не відповідали природно-кліматичним умовам України.

За роки громадянської війни племінне тваринництво України було майже втрачене. Тільки у Харківській губернії (Натальївка) утримувалась швіцька порода і у Букіно сіра українська порода худоби. В Чернігівській губернії в Майнівському училищі – швіцька порода і в Кременчуцькій губернії - сіра українська порода.

Неврожай 1921 року, який поширився майже на всю степову полосу України, докорінно знизив порівняно невеликі залишки племінної худоби, що були відібрані зусиллями Земоргана в радгоспах, колгоспах і комунах.

Майже повне знищення племінного тваринництва спонукало Наркомзем провести Першу Всеукраїнську зоотехнічну нараду в листопаді 1921 року з питань племінної справи в Україні. Рекомендації наради довели, що покращення племінної справи у тваринництві повинно базуватись на місцевих або аборигенних групах тварин, зокрема сірої – української породи, червоно-поліської, поліським і білоголовим колоністким. Відділ тваринництва Наркомзему в різних губерніях України в районах розповсюдження у наведених вище групах тварин визначив ряд радгоспів для створення племінних плідників. Для цієї мети було виділено 9 господарств із загальною площею землі 9445 дес., із них ріллі – 5562 дес. Необхідно відмітити, що майже повний розпад господарств, в наслідок громадянської війни та неврожайного року поставила роботу відділу тваринництва в надзвичайно важкі умови. Разом з тим, Наркомзему вдалось зібрати у племплідниках деяку кількість племінних тварин і робочих тварин, обладнати приміщення, інвентарем, заснувати сівозміни (табл. 1).

Наведені дані у таблиці 2 переконують, що потрібно прикласти ще багато зусиль для налагодження племінної справи. Для укомплектування держплідників племінними і робочими тваринами необхідні додаткові кошти. Тоді держплемрозплідники будуть випускати 504 голів племінних і ремонтних тварин.

Таблиця 1

Статистичні дані про наявність держплемрозплідників по деяких губерніях 1921 р.

№ п/п	Найменування держплемрозплідників	Місце знаходження держплемрозплідників	Землі в користуванні держплемрозплідників			Кількість плем. ВРХ				Порода плем. ВРХ	Всього	Кількість племінних свиней			Кількість робочих коней		Кільк. верблюдів
			Всього в дес.	У тому числі		Всього	У тому числі					кнур	свиноматки	молодняк	Дорослих	Молодняка	
				рілля	луки		биків	корів	Молодняка								
1.	“Водолаго”	Харк. губ. Валк. повіт	293,0	140,0	98,0	45	2	22	21	Черв-нім.	10	2	7	6	17	3	-
2.	“Обозновик”	Кременч. губ.	557,0	348,0	16,0	47	2	14	31	Сіро-укр.	52	2	19	31	15	8	-
3.	“Сем – ХАТ”	Одес. губ. Возн. пов.	3135,5	3085,0	-	75	3	59	13	Черв-нім.	12	2	10	-	23	9	-
4.	“Добрая Кринца”	Миколаїв. губ. і пов.	540,0	300,0	138,0	56	5	41	10	Черв-нім.	5	1	4	-	54	-	8
5.	“Любомирова”	Єкатери. губ. і Вел- Дніп. повіт	700,0	469,0	231,0	20	1	14	5	Сіро-укр.	5	1	4	-	20	-	-
6.	“Отрадное”	Єкатери. губ. і повіти	500,0	420,0	80,0	15	1	12	2	Сіро-укр.	3	1	2	-	26	-	-
7.	“Антонины”	Валуська губ. Ізясл. повіту	2739,0	370,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	13	-	-
8.	“Букино”	Харк. губ. Ізюм. пов.	353,0	30,0	75,0	31	1	18	12	Сіро-укр.	4	1	3	-	-	-	-
9.	“Дело-исполком”	Микол. губ. і повіт	628,0	400,0	175,0	17	1	16	-	Сіро-укр.	10	1	9	-	40	-	-
10.	Всього		9445,5	5562,0	813,0	306	16	196	94		106	11	58	37	208	20	8

Таблиця 2

Про роботу спарювальних пунктів по Запорізькій та Харківській губерніях, 1922 р.

Губернії	Спарювальні пункти з жеребцями		Спарювальні пункти з биками		Спарювальні пункти з кнурами		Спарювальні пункти з баранами	
	Кількість жеребців	Покрито кобил	Кількість биків	Покрито корів	Кількість кнурів	Покрито свиноматок	Кількість баранів	Покрито маток
Запорізька	113	3420	8	336	16	226	160	7040
Харківська	74	949	136	4608	39	917	-	-

Одержаний елітний матеріал направлявся у племплідники губернського або обласного значення з метою створення на місцях опорних пунктів, колективних плідників для задоволення потреб населення племінним матеріалом.

Основним виробничим завданням держплідників було виведення елітного матеріалу деяких місцевих аборигенних груп тварин.

Для правильної організації племінної справи Наркомзем поставив племінне розведення тварин не у підпорядкуванні губземвідділів, а сконцентрувати його у центрі. Крім основного завдання племрозплідників – виведення та розподіл племінного матеріалу постала ще й велика робота з питань всебічного науково-технічного дослідження якісних характеристик тварин.

Вся робота у сфері племінної справи зводилась до організації мережі держплідників, виділення відповідних господарств, комплектування їх племінним матеріалом і необхідної для ведення племінної справи робочою худобою, облаштування приміщеннями та інше.

При кожному держпліднику створювались невеликі (близько 50 сімей) промислово-показові пасіки з обладнанням при них майстерень з ремонту для пасік.

Уся робота у сфері племінної справи зводилась таким чином до організації мережі держплідрозсадників: виділенню відповідних господарств, укомплектуванню їх племінним матеріалом і необхідною для ведення господарства робочою худобою, облаштуванням приміщень тощо.

Передбачалось також у 1923 році виконати наступні роботи: доукомплектування і поглиблення організаційних моментів у племплідниках першої мережі; організація мережі племплідників в п'яти господарствах, з обов'язковим створенням у них плідників білої англійської породи свиней, птиці і пасік; організація племінної вівчарні у господарстві “Сем-Хат” і відновлення рибного господарства, а також ставкового в племпліднику “Антоніни”.

Ставилося завдання подальшого розширення мережі держплідників та поліпшення племінної справи у створених. Крім того, з метою залучення до племінної справи населення, об'єднаного в спеціальні тваринницькі кооперативи, було запропоновано створити у кожній губернії по 2 колективних розсадники. В подальшому планувалось племрозплідникам зменшувати державні дотації на ведення племінної справи і виділяти кошти тільки на заробітну плату робітникам і службовцям.

Для якісного поліпшення племінних тварин крім організації держкомзаводів і племгоспів необхідно було розширювати і відновлювати мережу пунктів, які парують тварин. Це було зумовлено тим, що від час війни племінні тварини були знищені.

Статистичні дані про стан пунктів для спарювання тварин по деяких губерніях України в 1922 р. наводяться в таблиці 3. Разом з тим проводилась реєстрація племінних тварин у селянських господарствах [3].

Таблиця 3

Про роботу спарювальних пунктів по Запорізькій та Харківській губерніях, 1922 р.

Губернії	Спарювальні пункти з жеребцями		Спарювальні пункти з биками		Спарювальні пункти з кнурами		Спарювальні пункти з баранами	
	Кількість жеребців	Покрито кобил	Кількість биків	Покрито корів	Кількість кнурів	Покрито свиноматок	Кількість баранів	Покрито маток
Запорізька	113	3420	8	336	16	226	160	7040
Харківська	74	949	136	4608	39	917	-	-

В 1923–1926 рр. сільськогосподарським науковим комітетом Наркомзему УРСР були проведені обстеження худоби місцевих порід у різних зонах республіки, матеріали яких використані для організації племінної роботи з відповідними породами і опрацювання питання породного районування великої рогатої худоби на Україні.

Значну роботу в справі масового поліпшення худоби в після революційні роки на Україні здійснювала молочна-скотарська кооперація; з розвитком її при товариствах було організовано багато контрольно – асистентських і парувальних пунктів, внаслідок роботи яких була виявлена краща частина породного поголів'я, поліпшився склад бугаїв, поліпшилась годівля худоби та підвищилась її продуктивність.

Матеріали з племінної справи, накопичені молочно-скотарського кооперацією, були використані для ведення Держплемкниг, організованих на Україні в 1924–1928 рр.

Виконуючи рішення липневого Пленуму ЦК ВКП(б) (1934 р.) на Україні організовано держплемрозплідники для масового поліпшення поголів'я сільськогосподарських тварин.

Протягом 1930–1935 рр. на Україні організовано ряд науково-дослідних установ з тваринництва – інститути, дослідні станції, опорні пункти, які розгорнули наукову роботу, спрямовану на якісне поліпшення тваринництва.

З 1934–1935 рр. племінна робота в держплемрозплідниках проводиться під методичним керівництвом і участю науково-дослідних установ по тваринництву. За участю наукових працівників інститутів, дослідних станцій та опорних пунктів у передвоєнні роки були розроблені перспективні плани племінної роботи для всіх держплемрозплідників великої рогатої худоби [3].

Велику роль у справі якісного поліпшення сільськогосподарських тварин відіграли розроблені радянською наукою теоретичні основи і практичні прийоми штучного осіменіння тварин, які широко застосовуються на практиці.

Цей метод дає змогу осіменяти за рік сім'ям одного плідника по кілька тисяч маток. Широкому впровадженню штучного осіменіння у тваринництві

сприяло створення в 1957 р. на Україні 156 державних станцій по штучному осіменінню сільськогосподарських тварин.

Отже, племінна справа в дореволюційний час знаходилась у приватних і казенних господарствах. Дослідження з розведення племінного матеріалу проводились в основному з різними іноземними породами, які майже не відповідали природно-кліматичним умовам України.

Вся робота у сфері племінної справи зводилась до організації мережі держплідників, виділення відповідних господарств, комплектування їх племінним матеріалом і необхідної для ведення племінної справи робочою худобою, облаштування приміщеннями та інше.

Значну роботу в справі масового поліпшення худоби в післяреволюційні роки на Україні здійснювала молочна-скотарська кооперація; з розвитком її при товариствах було організовано багато контрольних-асистентських і парувальних пунктів, внаслідок роботи яких була виявлена краща частина породного поголів'я, поліпшився склад бугаїв, поліпилась годівля худоби та підвищилась її продуктивність.

Велику роль у справі якісного поліпшення сільськогосподарських тварин відіграли розроблені радянською наукою теоретичні основи і практичні прийоми штучного осіменіння тварин, які широко застосовуються на практиці.

Список використаної літератури

1. *Власюк П. А.* Досягнення в галузі тваринництва і ветеринарії / П. А. Власюк // Сільськогосподарська наука до 40-річчя Великого Жовтня. – К., 1957. – С. 13–16.

2. *Яценко О. Ю.* Деякі дані про розвиток племінної справи у післяреволюційний період / О. Ю. Яценко // Сільськогосподарська наука до 40-річчя Великого Жовтня. – К., 1957. – С. 401–403.

3. *Фонд 27.* – Оп. 3. – Спр. 7. – Л. 139–151.